

ALADIN HUSIĆ

Osvrt na naučni doprinos Ahmeda S. Aličića

Historijska nauka protekle godine izgubila je jednog od posljednjih izdanaka “klasične škole” sarajevske osmanistike u sferi historijske nauke. U svijetu koji nas je okruživao u protekle dvije decenije, teško je bilo susresti se sa toliko predanosti s kojim se pristupalo historijskim pitanjima, kao kod rahmetli profesora Ahmeda S. Aličića. Na prvi pogled vrlo strog i nepristupačan u komunikaciji, no vrlo susretljiv, nesebičan u savjetima, sugestijama, neizmjereno darežljiv kad je u pitanju širenje nauke. Toliko naučne darežljivosti, interesa da prenese stečeno znanje i iskustvo teško je bilo susresti. Uvijek i u svako doba bio je spreman za razgovor o nauci, o historiji, o mnogobrojnim pitanjima bez obzira na prve utiske koji baš i ne djeluju obećavajuće. U nauci nikad nije kalkulirao, nije kalkulirao kad je u pitanju pomoć. Poniranje u neka pitanja znatno dublje od naših domašaja, nastojanje da odbrani taj svoj pogled, približi nas suštini problema ili pitanja, nerijetko je stvarala o njemu dojam vrlo stroge, gotovo isključive osobe. U nauci je tragao za interpretacijom prošlosti onakvom kakva ona jeste, ne štedeći kritike ni sistem kada je to i koliko trebalo, odnosno onoliko koliko su to izvori nudili nalagali, ali je isto tako, kritizirao i iskrivljenje percepcije o sistemu kao i nenaučne i nehistoričke pristupe koji su nerijetko proistjecali iz ideoloških ili nekih drugih motiva, a ponekad i samog nerazumijevanja sistema ili njegove suštine. Britkost i stroga kritičnost, proistjecala je iz obaveze da reagira na brojne improvizacije u pogledu interpretacije prošlosti, posebno one koja se okretala i kretala prevashodno u dnevno-političkom smjeru, posebno u posljednje dvije decenije.

Uz navedeno želim istaći još jednu vrlo važnu karakteristiku profesora Aličića, koju je bilo moguće uočiti samo iz neposredne blizine. To je skromnost vrednovanju vlastitog doprinosa. U prvi plan nije isticao svoj rezultat i svoj rad, koliko god njegov stil na zalasku naučne karijere možda i ne zvučao tako. U jednom neformalnom razgovoru, o svom doprinosu nauci, rekao je nešto što je za uži krug sagovornika djelovalo iznenađujuće. U najznačajnije zasluge svoga četrdesetogodišnjeg naučnog rada, začudo nije uvrstio niti jedan svoj rad ili svoje djelo. Uvrstio je redakturu i pripremu za štampu *Književnost muslimana na orijentalnim jezicima*, rano preminulog Hazima Šabanovića, iza kojeg je ono ostalo u nedovršenom rukopisu, kao

i pripremu za objavljivanje prijevoda *Kur'ana* na bosanski jezik, Besima Korkuta. To potvrđuje da je opći interes i opće dobro bilo uvijek ispred ličnoga. Jer, zaista, *Književnost muslimana na orijentalnim jezicima*, djelo enciklopedijskog karaktera, makar i nedovršeno do kraja kako je to autor započeo, osim što je već decenijama u kontinuiranoj upotrebi i nezaobilazno polazište u izučavanju tog segmenta naše kulturne historije, do danas predstavlja najcjelovitiji prikaz naše književne baštine na orijentalnim jezicima. Da tada nije objavljeno, ko zna kakva bi njegovala dalja sudbina bila. Zbog svega toga gotovo se teško ne složiti, s profesorom Aličićem, da to zaista predstavlja neizmjerljivo značajan doprinos, koji on ističe iznad svega onoga što je njegov lični rezultat. A on nije uopće mali, naprotiv. To je uostalom prepoznato i u svijetu te je 2012. godine za svoj doprinos historijskoj nauci izabran za počasnog člana Turskog historijskog društva u Ankari.

U ocjeni stvaralaštva bez obzira kojem znanstvenom polju ono pripadalo, postoje različiti kriteriji, pristupi i metodi vrednovanja. Neki to promatraju kroz broj bibliografskih jedinica nataloženih u jednom radnom vijeku. Promatran tim kriterijem, sasvim sigurno ne bi bio visoko rangiran. No, zanemarujući takav pristup i princip vrednovanja poći ćemo od nekih drugih, mnogo relevantnijih i značajnijih polazišta, a to je kvalitativni kriterij i sveukupni značaj za historiografiju.

Bio je prevashodno posvećen izučavanju pitanja Bosne, kao dijela Osmanskog carstva, ali i društva i društvenog sistema. Kao rijetko koji historičar kod nas, upravo se posvećivao tim pitanjima, posmatrajući prvenstveno sistem, i kroz sistem tumačio povijesne procese koji su se odvijali u stoljećima osmanske uprave, prateći njegove mijene, uspone i padove, organizaciju i reorganizaciju.

Zanemarujući nekoliko priloga historijsko informativnog karaktera, može se kazati da je u svijet historijske nauke ušao 1965. godine i u njemu ostao sve do 2014. godine, kada je postalo jasno da je na svome životnom zalasku. Za početak ističemo da je i ulazak i kraj jedne vrlo značajne znanstvene karijere omeđen radom na izvorima i njihovim prijevodima i valorizacijom. Sada već davne 1965. godine, u svijet historijske nauke ušao je radom "Uredba o organizaciji vilajeta 1867" objavljenom u POF-u, a završena *Opširnim katastarskim popisom za oblast Hercegovu iz 1585. godine: katastarski popis ejaleta Bosna*, 2014., pred samu njegovu smrt. U navedenom vremenskom okviru doprinio je na nekoliko polja. Objavio je ne tako veliki broj bibliografskih jedinica, no vrlo značajnih za bosansko-hercegovačku historiografiju, historiografiju jugoistočne Evrope, ali i značajnih za izučavanje osmanskog sistema u Bosni, kao i njegovog ispoljavanja sa svim bosanskim specifičnostima. Iako je teško praviti klasifikaciju u rezultatima proisteklim isključivo na izvornoj arhivskoj građi, njenom prevođenju u manjem ili većem obimu i u različite svrhe, ipak se u nekom općem promatranju, njegov naučni opus može podijeliti u nekoliko važnih segmenata. To su studijski radovi, monografske studije, sinteze, rad na publiciranju

primarnih osmanskih izvora. Osim toga, tu su i redaktorski radovi, te druge vrste kritičko-informativnih, prigodnih, ili kraćih radova koji su nastajali jubilarnim povodima, skupovima posvećenim događajima ili pojedincima, kritike, osvrti i slično.

Cjelokupan rad Ahmeda Aličića, bio je usmjeren na povijest Bosne pod osmanskom vlašću. On je nastavljao onih tema koje je Šabanović radio za klasično razdoblje ili ih je preporučivao kao što je pitanje borbe za autonomiju Bosne. Uostalom uvijek je isticao njegov doprinos u njegovom profiliranju, te činjenicu da mu je takvu ulogu dodijelio upravo Hazim Šabanović. Iznimno je cijenio rad Hazima Šabanovića i Nedima Filipovića pod čijim utjecajima je bio. Dok je uz Šabanovića stasao i učio, nastavljao tamo gdje Šabanović nije stigao, dotle je, od Nedima Filipovića učio na jedan drugi način. Čini se da je on poticajno djelovao da se više posveti sistemu i društvu, u odnosu na druge segmente povijesnih pitanja. Spram Nedima Filipovića je ipak imao kritički odnos, posebno spram marksističkog pristupa historiografiji. U tom pogledu, u nekim svojim radovima otvoreno je kritizirao stavove Nedima Filipovića, posebno ideološki utjecaj sistema na neke njegove interpretacije i povremeno evidentno prisutan utjecaj ideologije na neke teze.

Primarno njegovo opredjeljenje i dominantna karakteristika njegovih radova jeste pozno razdoblje osmanske vladavine u Bosni. Bez obzira na tu činjenicu, čini se da je kao rijetko koji drugi bosansko-hercegovački historičar osmanista vladao, poznavao o ušao u suštinu osmanskog sistema, sve promjene i karakteristike tog sistema od njegove uspostave do kraja osmanske vladavine u Bosni. To je pokazao kako kroz svoje monografske studije ali i studije manjeg obima, bilo da se bavi sistemom u cjelini, manjim ili većim zahvatom ili pak samo pojedinim problemima i pitanjima tog sistema. U suštini u svijet historijske nauke ušao je s kraja osmanske vladavine a onda se kretao ka povijesnoj dubini koja je sezala sve do 1463. godine, odnosno do srednjega vijeka.

Nije bježao od bilo kakvih izazova koji su se pred njim našli. Podjednako uspješno bavio se cjelokupnim osmanskim periodom, bilo klasičnim ili kasnijim razdobljem, posebno 19. stoljećem, koje i dominira u njegovom znanstvenom opusu. Na tom periodu nastao je najveći dio njegove produkcije. No očito da je za cjelokupno razumijevanje bilo nužno spuštati se u klasično razdoblje i sa tih polaznih osnova pratio je evolutivni razvitak društva, društvenih odnosa, povijesnih procesa čiju kulminaciju i rasplete imamo upravo u 19. stoljeću. Prepoznavši potrebu takvog pristupa, on se u suštini opredijelio za mnogo teži i mukotrpniji put. Zahvatajući ga po vremenskoj dubini zapravo njemu su se otvarali vidici i po problemskoj širini, koja bi se također mogla istaći kao jedna od karakteristika njegova rada i doprinosa nauci. Jer za razumijevanje 19. stoljeća neophodno je razumjeti klasične ustanove, sistem, njegov evolutivni razvitak, i sve ono što ga je pratilo u tih nekoliko stoljeća njegovog trajanja na bosanskim prostorima. Uz sve druge karakteristike njegovog rada i

doprinosa nauci, nužno je naglasiti jednu koja se rijetko susreće kod historičara osmanskog perioda ili preciznije kazano susreće samo kod iznimno rijetkih. To je vremenska vertikala koja se provlači kroz cjelokupno osmansko razdoblje, od uspostave do kraja osmanske vladavine. Prepoznao je značaj tih događaja i njihove refleksije i za savremenu povijest i zbivanja, te je s mnogo posvećenosti radio na rasvjetljavanju istih. Reforme, reformski procesi u 19. stoljeću, i sve ono što su prouzrokovali, su na neki način suština njegove historiografske produkcije.

Najvažniji njegov doprinos nauci predstavljaju studije, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine* i *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*.

Studija *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine* osim što je nezaobilazna ostala je neponovljiva studija, bar kada se tiče Bosne. Ona je danas neponovljiva i zbog činjenice da nakon stradanja Orijentalnog instituta 17. maja 1992. godine ne postoji ni najveći dio arhivske građe na kojoj je nastajala. Ni jednom pitanju kojim se bavio, nije pristupao izolirano, nego ga je uvijek promatrao u okviru širih procesa. Tako je i uređenje Bosanskog ejaleta, promatrao u okviru sveopćih reformi u Osmanskom carstvu i njihove refleksije u Bosni. U tom smislu on je pitanja pratio ne samo kontekstu vremena kojemu pripada, nego u širokom vremenskom kontekstu i historijskom procesu. Organizaciju vojske sudstva, zahvata u cjelokupnom evolutivnom razvoju, i nekih drugih segmenata društva i administracije, pokušaja njihove reorganizacije.

Po svome historiografskom značaju, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, svrstava se u djela koja su učinila značajan zaokret u jednom historijskom pitanju kako po svome pristupu tako i sveukupnom doprinosu. Ovo djelo u potpunosti je redefiniralo pokret, i u potpunosti izmijenilo percepciju njegove suštine. Dominantna ocjena o “borbi za zadržavanje feudalnih prava” i “otpor reformama” u potpunosti je odbačena i pokazano da je ona izraz političke volje onoga sloja koji je proistekao iz društvenih struktura koje su bile nosioci političkih ideja u Bosni. Kao niti jedan historičar do tada, pa i danas, pitanje geneze pokreta nije zahvatio po historijskoj i društvenoj dubini, problemskoj širini, ali i povijesnoj kontekstualizaciji, kako unutar regionalnih gibanja tako i Osmanskog carstva početkom 19. stoljeća. On je dao detaljan presjek društva i društvenih struktura, ali i prilika kako u Osmanskom carstvu tako i u Bosni, kao ishodišta i izvorišta ideje i samog pokreta. Pokret, kao u ostalom ni Bosnu nije promatrao izolirano, i uvijek je problemima i pitanjima prilazio u širem kontekstu od onoga što je samo pitanje kojim se bavi.

Profesor Aličić, je kao niti jedan drugi historičar u Bosni pronikao u suštinu osmanskog sistema, njegove evolucije od uspostave do kraja osmanske uprave. Zahvaljujući izvanrednom poznavanju sistema, društvenih struktura, političkih i društveno ekonomskih gibanja u Osmanskom carstvu, posebno u Bosni, ponudio je zapravo problemski najcjelovitiju sintezu povijesti Bosne u vrijeme osmanske vladavine, obuhvativši gotovo sva najvažnija pitanja sažeta enciklopedijski precizno,

zaokruživši historiju Bosne u vrijeme osmanske uprave na našim prostorima, kroz četiri stoljeća. S pravom se može kazati da je u problemskom smislu najbolja sinteza povijesti Bosne osmanskog razdoblja, bez obzira što je limitirana enciklopedijskim karakterom. Uostalom, sama činjenica da je njemu pripala čast da radi taj dio povijesti Bosne za Enciklopediju Jugoslavije, dovoljno govori o njegovom znanstvenom profilu i ugledu koji je već tada uživao, za jednog naučnika još uvijek u mladim godinama.

Na planu prevođenja i objavljivanja izvora, uz Hazima Šabanovića, ubraja se u osmaniste sa najzapaženijim rezultatima kod nas. Izvan onih po volumenu manjih izvora koje je prevodio i objavljivao u svojim studijama u pojedinim časopisima, ili drugima za njihovu ličnu upotrebu, djeluje impozantno činjenica da njegov opus na tom planu iznosi oko 4000 objavljenih stranica. Dakle, više različitih izvora od kojih su neki i višetomni. Taj doprinos s pravom se može porediti i mjeriti sa rezultatima nekih institucija.

Prvi njegov doprinos na tom planu bilo je publikovanje opširnog popisa za područje Hercegovine. Značaj tog rada na publikovanju izvora je višestruk. Prvo, što u vrijeme nastanka tih prijevoda i njihovog objavljivanja za navedena područja nismo imali objavljenih izvora te vrste. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine iz 1477.* višestruko je značajan. Prvo što je to popis koji je nastao neposredno po osnivanju sandžaka, i u tom smislu donekle predstavlja ogledalo zatečenog stanja tog područja, po uspostavi osmanske vlasti.

Shvatajući značaj tih izvora i popisa Aličić je zaokružio sljedećim najobimnijim izvorom za Hercegovinu, s kraja 16. stoljeća. Nažalost, taj popis ne obuhvata baš sve kategorije stanovništva. Ali dakako, bez obzira na tu činjenicu, on je značajan utoliko što predstavlja jedino područje koje ima publikovana dva opširna popisa, jedan s početka osmanske vladavine a drugi s kraja klasičnog razdoblja Osmanskog carstva.

Istovremeno sa obradom opširnog popisa za Hercegovinu iz 1477., radio je na pripremi za objavljivanje izvora za područje zapadne Srbije, i to za 15. i 16. vijek. Rijetki su to iskoraci, u kojima se bavio područjima ili pitanjima izvan bosanskog geografskog i historijskog prostora. Taj rad predstavlja izbor izvora te vrste za regionalno područje Kraljeva, Čačka i Užica. On obuhvata dijelove devet različitih izvora iz perioda 1476. do 1572. godine. Sami volumen objavljene građe u tri toma sa oko 1700 stranica dovoljno govori o obimu i značaju jednog takvog prevodilačkog zahvata.

U relativno kratkom vremenu nakon objavljivanja navedenih izvora pripremio je za objavljivanje vrlo važne izvore s početka druge polovine 19. stoljeća u ustanku u Bosni 1875-1878. godine. Osim što kao izvori zaslužuju iznimno veliku pažnju po svome sadržaju, značaju pitanja koja se tretiraju tim izvorima, danas je njihov značaj i vrijednost daleko veći, obzirom na činjenicu da su originali spomenutih izvora stradali 1992. godine zajedno sa Orijentalnim institutom gdje su se čuvali. Oni su

jedini kod nas očuvani izvori osmanske provenijencije o pitanju ustanka, makar i u formi prijevoda. Tek danas njihov značaj dobija na svojoj vrijednosti. Ti izvori, su također vrlo značajni sa stanovišta demitologizacija karaktera ustanka ali i odnosa vlasti spram ustanika. Oni jasno pokazuju nastojanje vlasti da se, prema stanovništvu, makar ono bilo i ustaničko, postupa što obazrivije, da se odbjeglo stanovništvo vrati stimulirajući povratnike materijalnom pomoći ali i garancijama sigurnosti. Revanšizmu ili nasilju nad stanovništvom, nema mjesta kako je to projicirano kroz sveprisutni mitski “kompleks” opterećen prevashodno ideologijom i nehistoričnošću.

Iako nije radio neposredno na prevođenju Opširnog popisa Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, za objavljivanje tog izvora uradio je uvodnu studiju. To kod nas predstavlja najcjelovitiju i najmeritorniju valorizaciju cjelokupnog sistema popisivanja, metoda i načina popisivanja, te agrarnih odnosa, posebno u klasičnom razdoblju. Ona je izraz dugogodišnjeg iskustva u radu na tim izvorima i poniranja u njihovu suštinu, bez koje nema ni adekvatne valorizacije niti interpretacije.

Radu na izvorima vratio se ponovo nakon umirovljena 2003. godine. Od tada za objavljivanje je pripremio tri vrlo značajna izvora za povijesni bosanski prostor. To su *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, *Sidžili kavdije kaze Novi Pazar od 1766. do 1768. godine*, i već spomenuti *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*. Shvatajući značaj izvora, za izučavanje povijesti, njeno razumijevanje ali i jedini put ka povijesnoj realnosti, on se pred kraj života vratio upravo izvorma. Svaki objavljeni izvor ima uvodne studije, koje su rezultat njegovih razumijavanja povijesnih procesa, posebno sistema čiji produkt su navedeni izvori. Kroz to, može se reći da je demistificirao neke povijesne hipoteze, posebno nerazumijevanje ili izolirano tumačenje nekih povijesnih pitanja te reinterpretirao stavove mnogih historičara. U tim studijama moguće je povremeno naići i na neke dijelove ili povremene interpretacije koje donekle odudaraju o njemu svojstvenog naučnog i metodološkog pristupa, naginjući na taj način ka nekim dnevno-političkim uklo-nima. Povremene sabosti ni u kom slučaju ne umanjuju vrijednost i značaj njegovog djela na tom planu. Svaki od tri navedene publikacije, predstavljaju neizmjer-no značajne izvore za izučavanje pojedinih razdoblja prošlosti Bosne pod osmanskom vlašću. Oni su raznovrsni po vremenu, svojoj vrsti, suštini te svome sadržaju. To svakako daje dodatnu vrijednost njegovom sveukupnom doprinosu našoj historiografiji, te je čini raznovrsnijom sa stanovišta stvaranja pretpostavki izučavanja različitih vremenskih epoha, raznolikih tematskih problema. Svaki od navedenih izvora ima iznimno veliki značaj za našu historiografiju. *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, predstavlja prvi izvor te vrste za Bosanski sandžak. On je ogledalo uspostave sistema, ali u izvjesnoj mjerinajsadržaniji i najcjelovitiji izvor koji u nekim segmentima ukazuje na prilike predosmanskog doba i stanje nakon uspostave osmanske vlasti, odnosno tranzicije administrativnog, ekonomskog i društvenog sistema uopće.

Drugi izvor ove vrste, ima svoje karakteristike i svoj značaj. Širina prostornog okvira koji zahvata, impozantnost i višestranost podataka, sadržajna slojevitost. No ovdje želimo ukazati na neke druge segmente značaja objavljivanja ovog izvora. Ona se ogleda u činjenici da uz već spomenuta dva izvora, iz 1468. i 1477. godine, ovaj popunjava vremensku prazninu pokrivenosti hercegovačkog prostora objavljenom građom. Mnogo više od te konstatacije, predstavlja *činjenica da je moguće pratiti ekonomske, društvene i druge procese u po vremenskog vertikalni*, od uspostave osmanske vlasti do kraja 16. stoljeća. Tako da za to područje imamo prilično sadržaje pokazatelje iz oblasti društveno-ekonomskih odnosa, statusa stanovništva, privrednih i konfesionalnih struktura. Dva su vrlo važna segmenta koja kvantitativno obogaćuju objavljivanje ovih izvora ali i olakšavaju razumijevanje cjelokupnih društveno-ekonomskih odnosa u Bosni. To su interpretacije baštinskog sistema u svjetlu osmanskih izvora, kao i suštinsku razliku između položaja bosanskog seljaštva u srednjem vijeku i osmanskom sistemu. Upravo je to pitanje, pitanje na kojemu je historijska naukanerijetko išla krivim smjerom, u potpunosti poistovjećujući položaj seljaštva u ta dva vremenska razdoblja.

Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766. do 1768. godine, mogu se promatrati u tri različita aspekta: sadržajnom, prevodilačkom i interpretativnom. No ovdje želimo ukazati prvenstveno na metodološku dimenziju, koja ovaj prevodilački rad čini jedinstvenim po pristupu kod nas. Kritička obrada je sasvim sigurno jedno od obilježja ovoga izdanja. Ona je rezultat višedecenijskog iskusta i rada na izvorima i proistječe iz poznavanja sistema, njegovog funkcioniranja. Interpretacija izvora upućuje na široku erudiciju koja izlazi iz okvira sistema, i ulazi u sfere poznavanja drugih disciplina, poput teologije, tradicije, nasljednog prava.

Na kraju može se kazati karijera opečaćena značajnim doprinosom historijskoj nauci i rezultatima bez kojih nije moguće izučavati mnoga pitanja ali i povijest Bosne osmanskog perioda općenito.